

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ЕКОНОМІЧНІ РЕГУЛЯТОРИ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

У статті розглянуто особливості економічних регуляторів збалансованого землекористування. Досліджено об'єктивні та суб'єктивні чинники, які негативно впливають на процес застосування економічних регуляторів. Визначено ефективні важелі та інструменти для забезпечення довгострокового розвитку збалансованого землекористування. Наголошено, що у системи, які заохочують землекористувачів до впровадження заходів із збереження земель, варто включати як прямі, так і непрямі економічні стимули. Вказано, що узгодження національних та локально-територіальних інтересів на різних рівнях управління та на рівні безпосередніх учасників процесу землекористування під час реалізації заходів економічного стимулювання забезпечить зростання ефективності збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: земельні відносини; збалансоване землекористування; економічні регулятори; управління земельними ресурсами; природні ресурси; сталий розвиток.

Вступ. Не раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, застарілість техніки та технології обробітку ґрунту у вирощуванні сільськогосподарських культур, неповне дотримання вимог екологобезпечного землекористування призвели до значного поширення ерозійних процесів, зниження природної родючості сільськогосподарських угідь, що в недалекому майбутньому однозначно проявиться у вигляді значних втрат продуктивних земель. Наявні економічні проблеми не дозволяють державі чи окремим природокористувачам забезпечити реалізацію заходів щодо вирішення питань підвищення ефективності використання, відтворення та збереження земельних ресурсів. Таким чином, потреба у вдосконаленні економічних регуляторів задля ефективного управління земельними ресурсами

стає важливою для забезпечення сталого розвитку збалансованого землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення економічних регуляторів розвитку землекористування зробили такі науковці, як Т. Галушкіна, Д. Добряк, В. Павлов, П. Саблук, А. Третяк, В. Трегобчук, М. Хвесик та ін. Проте, зважаючи на багатогранність цієї проблематики, вважаємо, що в науковій літературі висвітлені аспекти є недостатніми та залишаються актуальними.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні та визначенні дієвих економічних регуляторів збалансованого землекористування.

Викладення основного матеріалу. Криза сучасного сільського господарства як частина системної кризи української економіки вкотре змінила баланс еколого-економічної складової аграрної системи країни. Крім того, обставини сприяють зниженню необхідного рівня підтримки цих компонентів. По-перше, майже половина території України зараз охоплена процесом деградації сільськогосподарських угідь. По-друге, фермерські господарства, прагнучи зберегти площі землекористування, не можуть підтримувати їх в належному стані через різницю в цінах, брак обладнання, нестачу оборотних коштів і позик під низькі відсотки. Першими ознаками дисбалансу є зниження вмісту органічної речовини в ґрунті, підвищення кислотності, дегуміфікація, посилення ерозійних процесів, засолення ґрунту та втрата ґрунтової родючості. Так, за даними науковців НААН, інтенсивний процес яроутворення спостерігався на 18% території України, 54,2% орних земель перебували під загрозою дефляції, 32,8% – еродовані, площа яких щороку зростає на 80–100 тис. га; 42% ґрунтів є кислими та засоленими [1].

Дослідження взаємозв'язку між показниками екологічного стану сільськогосподарських угідь та економічними зв'язками, що склалися в аграрному секторі, показує, що тут переважають економічні вигоди. На цьому етапі це значною мірою залежить від характеру виробничо-господарської діяльності землевласників і прагнення виробників сільськогосподарської продукції отримати максимальний прибуток. Інтеграція екологічних та економічних інтересів вирішуватиме два взаємопов'язані питання: що необхідно для суспільства та що можна отримати від природи. Це завдання має вирішуватися одночасно при розробці оптимальних та екологічно безпечних сценаріїв взаємодії природи, суспільства та

агропромислового виробництва, управління землекористуванням тощо. На жаль, зазначені проблеми сьогодні на практиці вирішуються окремо, а то й лише одна – те, що потрібно зараз і як цього досягти з мінімальними витратами.

Отож, закономірно постає потреба в формуванні збалансованого використання земельних ресурсів задля забезпечення оптимального співвідношення економічних екологічних та соціальних факторів розвитку суспільства беручи до уваги властивості земельних ресурсів, їх особливості та умови використання на окремо взятій території.

Щодо фінансово-економічного механізму екологізації землекористування, то варто зауважити, що він повинен реалізовуватись через економічне та матеріальне стимулювання процесів природокористування, матеріальне зацікавлення і відповідальність за втілення заходів щодо екологізації землекористування [2].

Економічні регулятори спрямовані на підвищення зацікавленості землевласників і землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів та захисті земель від негативного впливу господарської діяльності. Проте, незважаючи на велику кількість законодавчих актів в Україні, що регулюють питання, пов'язані із збереженням земель, все ще існує багато об'єктивних та суб'єктивних чинників, які негативно впливають на процес застосування економічних регуляторів збалансованого землекористування, а саме:

- низька економічна мотивація до екологобезпечного землекористування;
- неузгодженість нормативно-правової бази на галузевому рівні;
- незацікавленість суб'єктів господарювання у підвищенні екологічної безпеки землекористування.

Тому слід постійно розвивати та вдосконалювати законодавчо-нормативну базу, використовуючи при цьому ефективні заходи економічного регулювання для стимулювання суб'єктів землекористування, адже самі лише інституційні зміни не зможуть забезпечити ефективне відтворення та раціональне використання землі.

Ефективний механізм забезпечення довгострокового розвитку збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення комплексно повинен охоплювати:

- економічні;

- екологічні;
- інституційно-правові;
- інформаційні;
- соціальні;
- політико-правові аспекти.

У контексті економічних регуляторів ефективними важелями та інструментами для забезпечення довгострокового розвитку збалансованого землекористування є:

- економічні стимули для землевласників і землекористувачів до покращення родючості набутих земельних ділянок порівняно з їх базовим рівнем;

- економічна відповідальність за зміну якісних характеристик ґрунтового покриву;

- вдосконалення екологічного страхування для забезпечення максимальної компенсації у разі заподіяння шкоди землям сільськогосподарського призначення.

Господарський механізм має стати регулятором природоохоронної діяльності товаровиробників аграрного сектора та підвищити економічну ефективність землекористування за принципом «платить той користувач, що спричинив забруднення» [3].

Складовою частиною господарського механізму є запровадження економічних регуляторів заохочувально-компенсаційного характеру. Земельний кодекс України (ст. 205) передбачає економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель у нашій країні, до якого належать:

- податкові та кредитні пільги громадянам і юридичним особам, які здійснюють заходи з охорони землі, визначені державою та регіонами;

- виділення з державного або місцевих бюджетів громадянам і юридичним особам грошових коштів на відновлення земель, порушених не з їхньої вини;

- звільнення від плати за земельні ділянки, які перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з регіональними чи державними програмами;

- компенсація з бюджету коштів через зниження отриманого доходу землекористувачів та землевласників внаслідок тимчасової консервації малопродуктивних і деградованих земельних ділянок, що стали такими не з їх вини.

Економічні регулятори збалансованого землекористування повинні включати наступні елементи:

- обов'язковість та систематичність еколого-економічної оцінки землекористування державними органами статистики та природокористування;

- система фінансування, прогнозування та матеріально-технічного забезпечення реалізації обґрунтованих екологічних програм і заходів стосовно охорони земель сільськогосподарського призначення;

- обов'язкова платність землекористування, тому що орендна плата та земельний податок сприяють зростанню ефективності землекористування через його раціоналізацію та оптимізацію, сплата фіксованого податку забезпечує гарантію використання земельних ділянок за цільовим призначенням;

- забезпечення фінансування робіт та заходів стосовно раціонального використання й охорони земель за рахунок коштів як місцевих бюджетів, так і державного;

- забезпечення покриття витрат на управління, моніторинг та контроль у сфері земельних відносин;

- забезпечення плати за забруднення навколишнього природного середовища;

- відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва та збитків при вилученні земель сільськогосподарського призначення;

- заохочення за раціональне використання й охорону земельних ресурсів;

- вдосконалення ціноутворення з врахуванням екологічного критерію;

- формування та використання екологічних фондів, програм зі страхування тощо.

У системи, які заохочують землекористувачів до впровадження заходів із збереження земель, варто включати як прямі, так і непрямі економічні стимули [4]. Одним із критеріїв економічного стимулювання екологічної діяльності суб'єктів господарювання на землі повинна бути зміна показників якості ґрунтового покриву через здійснену господарську діяльність на сільськогосподарських угіддях, тобто відновлення та підвищення родючості ґрунту відносно його базового рівня.

Для цього необхідно використовувати на кожну земельну ділянку агрохімічний паспорт або сертифікат якості ґрунту, який разом із свідоцтвом про право власності буде основним кадастровим документом для оформлення будь-яких правочинів щодо передачі земельних ділянок. На цьому етапі, враховуючи наявний в Україні дефіцит бюджету, ефективним може бути метод використання

власних коштів землекористувачів-товаровиробників, які вони акумулюють завдяки пільговому режиму оподаткування та кредитування через проведення землеохоронних заходів власними силами.

Щодо функцій, які повинна забезпечувати система фінансування реалізації економічних регуляторів збалансованого землекористування, то основними з них є:

- стабілізаційно-стимулююча;
- розподільча;
- інноваційна.

Стабілізаційна – пов'язана з підтриманням належної якості ґрунтового покриву сільськогосподарських угідь, а також стимулюванням економічного зростання. Розподільча – забезпечує справедливий розподіл прибутку, пов'язаного з використанням природних благ. Роль інноваційної функції полягає у створенні інноваційних технологій землекористування в сучасних умовах господарювання.

Висновки. Отже, в статті досліджено особливості економічних регуляторів збалансованого землекористування та наголошено на тому, що вони мають бути спрямовані на підвищення зацікавленості землевласників і землекористувачів у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів та захисті земель від негативного впливу господарської діяльності.

Узгодження національних та локально-територіальних інтересів на різних рівнях управління та на рівні безпосередніх учасників процесу землекористування під час реалізації заходів економічного стимулювання забезпечить зростання ефективності збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення.

1. Паштецький В. С. Методологічний інструментарій економіки землекористування агросфери. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Суми : Сум. нац. аграр. ун-т, 2010. № 2. С. 188–193. 2. Фурдичко О. І. Фінансовий інструментарій екологізації агросфери в контурі її сталого розвитку. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Суми : Сум. нац. аграр. ун-т, 2010. № 2. С. 9–15. 3. *Handbooks of Land Economics* / ed. by J. Duke and J. Wu. New York : Oxford University Press, 2014. 735 p. 4. Савчук В. В. Організаційно-економічні засади впровадження механізму раціоналізації аграрного природокористування в зоні осушення. *Агросвіт*. 2018. No 8. С. 48–56.

REFERENCES:

1. Pashtetskyi V. S. Metodolohichni instrumentarii ekonomiky zemlekorystuvannia ahrosfery. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*. Sumy : Sum. nats. ahrar. un-t, 2010. № 2. S. 188–193.
2. Furdychko O. I. Finansovyi instrumentarii ekolohizatsii ahrosfery v konturi yii staloho rozvytku. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*. Sumy : Sum. nats. ahrar. un-t, 2010. № 2. S. 9–15.
3. Handbooks of Land Economics / ed. by J. Duke and J. Wu. New York : Oxford University Press, 2014. 735 p.
4. Savchuk V. V. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vprovadzhennia mekhanizmu ratsionalizatsii ahrarnoho pryrodokorystuvannia v zoni osushennia. *Ahrosvit*. 2018. No 8. S. 48–56.

Savina N. B. [1: ORCID ID: 0000-0001-8339-1219],

Doctor of Economics, Professor,

Harnaha O. M. [1: ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],

Candidate in Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

ECONOMIC REGULATORS OF BALANCED LAND USE

The article examines the features of economic regulators of balanced land use. Objective and subjective factors that negatively affect the process of application of economic regulators have been studied. Effective levers and tools for ensuring the long-term development of balanced land use have been identified.

The study of the relationship between indicators of the ecological state of agricultural lands and the economic relations that have developed in the agricultural sector shows that economic benefits prevail here. At this stage, it largely depends on the nature of the industrial and economic activity of the landowners and the aspiration of the producers of agricultural products to obtain the maximum profit. The integration of environmental and economic interests will address two interrelated questions: what is necessary for society and what can be obtained from nature. This task must be solved at the same time when developing optimal and ecologically safe scenarios for the interaction of nature, society and agro-industrial production, land use management, etc.

Therefore, there is a natural need to form a balanced use of land resources in order to ensure the optimal ratio of economic, ecological and social factors of the development of society, taking into account the properties of land resources, their features and conditions of use in a separate territory.

The legislative and regulatory framework should be constantly developed and improved, while using effective measures of economic

regulation to stimulate land use entities, because institutional changes alone will not be able to ensure effective reproduction and rational use of land.

The economic mechanism should become a regulator of environmental protection activities of producers of goods in the agricultural sector and increase the economic efficiency of land use according to the principle "the user who caused the pollution pays". A constituent part of this mechanism is the introduction of incentive-compensatory economic regulators.

Economic regulators of balanced land use should include the following elements: mandatory and systematic ecological and economic assessment of land use by state bodies of statistics and nature use; a system of financing, forecasting and material and technical support for the implementation of justified environmental programs and measures regarding the protection of agricultural lands; mandatory payment of land use; ensuring financing of works and measures related to the rational use and protection of land at the expense of funds from both local and state budgets; provision of payment for environmental pollution; compensation for losses of agricultural production and losses in case of expropriation of agricultural lands; formation and use of environmental funds, insurance programs, etc.

It is emphasized that systems that encourage land users to implement land conservation measures should include both direct and indirect economic incentives.

It is indicated that the coordination of national and local-territorial interests at different levels of management and at the level of direct participants in the land use process during the implementation of economic stimulation measures will ensure an increase in the efficiency of the balanced use of agricultural land.

Keywords: land relations; balanced land use; economic regulators; land management; natural resources; sustainable development.

Отримано: 01 квітня 2023 року
Прорецензовано: 06 квітня 2023 року
Прийнято до друку: 23 червня 2023 року